

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ВУЗІВСЬКОГО НАВЧАННЯ

Резюме. Стаття присвячена актуальній психологічній проблемі – дослідженню аспектів професійної компетентності особистості. Представлено результати емпіричного вивчення шляхів формування та розвитку професійної компетентності фахівця у процесі вузівського навчання

Ключові слова: професійна компетентність, професійно компетентна особистість, структурно-функціональні компоненти професійної компетентності, особистісно-орієнтована парадигма освіти.

Постановка проблеми. Своєрідною особливістю XXI століття є безперервне зростання кількості інформації, постійні зміни темпу та якості життя, поява великої кількості нових технологій тощо. Тому досить актуальною є потреба у компетентному спеціалісті нового зразка, який відзначався б значним творчим потенціалом, всебічним розвитком усіх аспектів своєї особистості, здатністю до самовдосконалення та постійного навчання протягом всього життя, вмінням ефективно працювати та якісно виконувати професійні обов'язки, враховуючи умови сьогодення. Все це зумовлює суспільне замовлення щодо професійної підготовки фахівців сучасного типу, потребує якісно нового підходу до викладання як профільюючих, так і непрофільюючих дисциплін, забезпечення психологічної готовності до здійснення професійної діяльності.

Формування та розвиток професійної компетентності є важливим аспектом у процесі підготовки спеціалістів будь-якої сфери діяльності. Тому одним із пріоритетних завдань системи сучасної вищої школи є розробка концепції фахової компетентності спеціаліста, суттєва зміна навчально-виховного процесу в освітніх закладах, розширення та поглиблення міждисциплінарних зв'язків, перехід до творчих, проблемних методів навчання і виховання, які забезпечують формування професійної компетентної особистості.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом інтерес до вивчення феномену професійної компетентності людини в різних видах фахової діяльності стрімко зростає. Про це свідчить значна кількість наукових і методичних публікацій (А. Деркач [5], Е. Зеєр [7], І. Зимня [8], А. Хуторський [13] та ін.).

Здійснений теоретичний аналіз різних наукових підходів до проблеми професійної компетентності дав змогу презентувати узагальнене розуміння означеного феномену. Професійна компетентність розуміється як поглиблене знання предмета; індивідуальна характеристика рівня відповідності вимогам професії; сукупність професійних знань і професійно значущих особистісних якостей, що детермінують самостійну й відповідальну діяльність людини; здатність та уміння виконувати певні професійні функції; прояв єдності професійної та загальної культури; інтегративна характеристика фахівця, що демонструє готовність та визначає його здатність успішно здійснювати професійну діяльність; як важливий компонент підсистеми професіоналізму діяльності (В. Бодров, Ж. Вірна, Е. Зеєр, Г. Ложкін, С. Максименко, А. Маркова, О. Москаленко, Н. Пов'якель, О. Саннікова та ін.) Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації, вона передбачає оволодіння людиною відповідними компетенціями. Компетентна у певній галузі людина володіє відповідними знаннями та здібностями, які дають їй змогу ефективно у ній діяти. Розглядати професійну компетентність необхідно у процесуальному аспекті, оскільки вона характеризується через діяльність і має динамічний характер.

Слід зазначити, що не існує єдиного підходу до виділення видів та структурних компонентів професійної компетентності, яка ґрунтується на принципі єдності свідомості та діяльності та особливостях професійної діяльності [5; 7 та ін.]. Однак, більшість дослідників (Н. Кузьміна, Л. Орбан-Лембрик, Т. Щербан) структурними компонентами професійної компетентності фахівця виділяють три сфери: мотиваційну, предметно-практичну та саморегуляцій.

Аналізуючи компоненти професійної компетентності сучасного спеціаліста, можна говорити про своєрідність та особливості цих компонентів у представників різних спеціальностей. Так, у структурі професійної компетентності майбутнього психолога виділяють такі функціонально-структурні компоненти: *пізнавальний* (передбачає наявність інтелектуальних рис характеру та включає компетенції так званої спеціальної компетентності, яка визначається здатністю особистості до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вирішення типових професійних завдань, адекватних оцінюванню результатів своєї праці та можливістю самостійно отримувати нові знання та навички за спеціальністю, проектувати свій подальший професійний розвиток); *поведінково-діяльнісний* (представлений психологічними характеристиками, які відображають спрямованість особистості, її ставлення до діяльності, до себе, розвиток волевих рис характеру); *емоційно-регулятивний* (визначається здатністю фахівця до саморегуляції, самоконтролю, передбачає володіння уміннями й навичками управління емоційною сферою, різними технологіями подолання професійної деструкції.) та *комунікативний* (визначається як система знань, мовних і немовних умінь, навичок спілкування) [1; 9; 12 та ін.]. Тому професійну компетентність майбутнього психолога доцільно розглядати у єдності вище названих компонентів, які є водночас і аспектами особистості.

Процес формування компетентного спеціаліста входить у контекст формування особистості, тому цей процес у своїх суттєвих рисах має бути особистісно центрованим та орієнтуватися на цілісне вивчення структурних компонентів професійної компетентності та функціонально-професійних компетенцій, що їх визначають. Характеристика не окремих особистісних якостей, а опис цілісної особистості, аналіз її проявів у різних життєвих та професійних ситуаціях, вияв типових, професійно-орієнтованих особистісних структур дають змогу найбільш детально вивчити професійну компетентність особистості.

Важливо, що проблема компетентнісного підходу знайшла своє відображення і в освіті. Про це свідчить значна кількість наукових публікацій (Л. Анциферова, Г. Балл, С. Вершловський, А. Хуторський та ін.).

Однією із концепцій в межах компетентнісного підходу щодо визначення цілей та змісту сучасної освіти є концепція особистісно-орієнтованого професійного навчання і виховання (І. Бех, Д. Гришин, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.). Ця концепція передбачає проектування таких ситуацій особистісного розвитку, в яких стали б можливі вільні прояви життя особистих сил, захоплені знань, умінь, навичок людини в змістотворчій діяльності, що сприяє набуття нею професійної компетенції. Таким чином, відповідно до особистісно-орієнтованої парадигми освіти, слід робити наголос на формуванні цілісної та гармонійної особистості, використовуючи при цьому ресурси всіх навчальних дисциплін, а також відповідний комплекс психолого-педагогічних впливів.

Одним із ефективних засобів формування професійної компетентності майбутнього фахівця є соціально-психологічний тренінг. Ми розглядаємо тренінг як інтерактивне навчання, що спирається на досвід учасників, а також можливість отримати нову інформацію і використати її на практиці, виробляючи нові корисні вміння та навички.

Практична реалізація тренінгового курсу можлива за умов розвивального, особистісно орієнтованого навчання. Організація особистісно орієнтованого освітнього середовища (за І. Якиманською), передбачає: створення атмосфери доброзичливості; орієнтацію на більш підготовлених суб'єктів навчання; використання індивідуальних особливостей, досвіду кожного; заохочування самостійності, ініціативи, творчості учня; визнання за кожним права на помилку, але з обов'язковим визначенням шляхів її подолання [12]. Навчання відбувається в атмосфері розкритості та свободи спілкування учасників, у психологічно безпечній атмосфері. Це дає змогу поступово розвивати необхідні здібності та навички.

Основні напрями тренінгової роботи задавалися концептуальною моделлю професійної компетентності: змістовим наповненням поведінково-діяльнісного, емоційно-регулятивного та комунікативного компонентів. У тренінгу «Професійно-компетентна особистість» використовувалися такі форми роботи: робота усією групою в ситуаціях інформування та надання завдань учасникам, мозковому штурмі, груповій дискусії; робота в малих групах у рольових іграх, творчих завданнях, групах підтримки; робота у парях; індивідуальна робота.

Програма формувального впливу передбачала 10 занять по 1,5-2 години. Обрані вправи за своїм змістом мають освітній, формувальний та поліфункціональний характер, спрямований на формування професійної компетентності. Результативність тренінгу визначалась шляхом порівняння показників рівня розвитку виділених компонентів професійної компетентності у представників контрольної та експериментальної груп до і після впровадження тренінгу (табл.1). Показники рівня розвитку означених вище компонентів професійної компетентності визначались за допомогою методик «Комунікативний профіль особистості» та «Діагностика комунікативно-характерологічних особливостей особистості» (Л. Уманський, А. Лутошкін, О. Чернишов, І. Френзель та ін.).

Таблиця 1

Динаміка показників компонентів професійної компетентності до і після тренінгу в експериментальній групі

Структурні компоненти професійної компетентності	Показники до формування	Показники після формування	t-критерій
пізнавальний компонент			
інтелектуальні риси особистості	3,2	4,2	2,12*
поведінково-діяльнісний компонент			
риса, що визначають спрямованість особистості	3	3,8	1,99*
якості, що визначають ставлення до діяльності	2,8	4	3,08**
якості, що визначають ставлення до себе	3	4,5	4,44***
якості, що визначають ставлення до інших	3,4	4	1,62
вольові риси особистості	3,5	4,2	2,02*
емоційно-регулятивний компонент			
емоційні риси особистості	3,4	4,4	2,12*
комунікативний компонент			
потреба у спілкуванні	4,1	4,8	1,99*
широта спілкування	3,5	3,8	1,34
ініціатива у спілкуванні	3	3,9	1,99*
виразність спілкування	2,5	4,6	3,14***
легкість у спілкуванні	3,8	4,3	1,58
стійкість спілкування	3	3,5	1,58

Примітка: дані, позначені

* - значущі при $\alpha=0,05$

** - значущі при $\alpha=0,01$

*** - значущі при $\alpha \geq 0,001$

Помітною є динаміка в показниках інтелектуальних, вольових, емоційних рисах особистості, якостях, що визначають спрямованість особистості, її ставлення до діяльності та до себе, а також у таких характеристиках як потреба, ініціатива та виразність у спілкуванні, що втілюється в розвитку професійної компетентності в сукупності всіх її компонентів – пізнавального, поведінково-діяльнісного, емоційно-регулятивного та комунікативного.

Особливості динаміки розвитку професійної компетентності у контрольній та експериментальній групах до і після проведення тренінгу зображено на рис. 1.

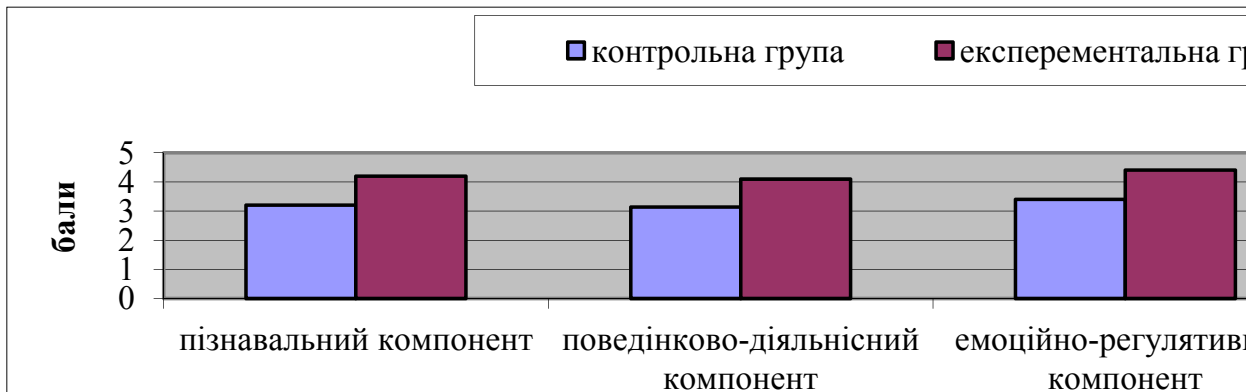

Рис.1. Показники компонентів професійної компетентності контрольної та експериментальної груп

Проведений аналіз свідчить про те, що спостерігається тенденція до підвищення рівня розвитку кожного із представлених компонентів професійної компетентності фахівця. Так, показники пізнавального компоненту зросли з 3,2 до 4,2 балів; поведінково-діяльничного – з 3,14 до 4,1 балів; емоційно-регулятивного – з 3,4 до 4,4 балів і комунікативного компоненту відповідно з 3,32 до 4,15 балів.

Висновки. Отже, модель розвитку професійної компетентності у процесі вузівського навчання має включати в себе систему дидактичних і виховних засобів: розвивального, особистісно орієнтованого, інтерактивного навчання, спрямованого на розвиток спеціального (фахового), пізнавального, поведінково-діяльничного, емоційно-регулятивного і комунікативного компонентів. Підводячи підсумки, слід зазначити, що розвиток професійної компетентності фахівця має стійку позитивну динаміку, що свідчить про ефективність впровадження тренінгової програми у вигляді соціально-психологічного тренінгу «Професійно-компетентна особистість». Результативність тренінгової програми робить доцільним її використання у навчально-виховній роботі ВНЗ.

Перспективи подальших досліджень визначаються можливістю вдосконалення теоретико-методологічних конструктів вивчення професійно-компетентної особистості та розробці цілісної системи формування компетентного спеціаліста у системі вищої освіти у навчальній та позанавчальній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астафурова Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально-значимых ситуациях межкультурного общения (лингвистический и дидактический аспекты): / Т.Н. Астафурова автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02; 10.02.19. - М., 1997. – 38 с.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 225 с
3. Вишнякова С. М. Профессиональное образование : словарь, ключевые понятия, термины, активная лексика / С. М. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
4. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Б.Л. Вульфсон. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – 208 с.
5. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Изд-во Моск. психолого-социал. ин-та, 2004. – 752 с.
6. Завініченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти: / Н.Б. Завініченко автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України (м. Київ). – К., 2003. – 20 с.
7. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб., доп. – М. : Академ. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2003. – 336 с.
8. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании / И.А. Зимняя: автор. Версия
9. Кабардов М. К. Языковые и коммуникативные способности и компетенции / М.К. Кабардов, Е.В. Арцишевская // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 24 – 31.
10. Професійна освіта : словник / уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. – 380 с.
11. Психология развития профессионала : учеб. пособие / А. А. Деркач, [и др.]. – М. : РАГС, 2000. – 125с.
12. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, Л. В. Крамущенко, та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.185.
13. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.

Резюме. Стаття посвящена актуальній психологічній проблемі – дослідженню аспектів професійної компетентності особистості. В статті представлені результати емпіричного вивчення шляхів формування і розвитку професійної компетентності спеціаліста в процесі навчання в вузі.

Ключові слова: професійна компетентність, професійно компетентна особистість, структурно-функціональні компоненти професійної компетентності, особистісно-орієнтована парадигма освіти.

Summary. The article is sanctified to the psychological issue of the day - research of aspects of professional competence of personality. In the article the results of empiric study of ways of forming and development of professional competence of specialist are presented in the process of educating in institution of higher learning.

Key words: professional competence, specialist, professional realization, important professional peculiarities of state officer, personality-oriented paradigm of education.

УДК 364.622+316.362:316.6

М.І. МУШКЕВИЧ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї З ПРОБЛЕМНИМИ ДІТЬМИ

Резюме. У статті аналізуються основні компоненти психологічного супроводу дитини з проблемами у розвитку. Описуються теоретичні і практичні засади, завдання та практичні принципи психологічного супроводу сім'ї з проблемними дітьми. Висвітлюються основні характеристики та концептуальні підходи системи психологічного супроводу дітей з проблемами у розвитку в сім'ї.

Ключові слова: психологічний супровід, «концепція піклування», реабілітація, психологічна діагностика, психологічне прогнозування, соціальна інтеграція.

Постановка проблеми. Клінічний досвід доводить, що психічні захворювання беруть початок в перші роки життя дитини. У зв'язку з цим великі надії покладаються на раннє превентивне втручання та спеціалізовану допомогу, що починається на перших етапах їхнього прояву – в ранньому дитинстві. З метою поліпшення такого становища, зазначає З. П.